

خدا و شرّ - ۳

محسن کدیور

۹ تیر ۱۳۹۹

خدا و شرّ کوششی در فلسفه دین با رویکرد خداپوارانه برای حل مسئله شرّ است. مباحث مسئله شرّ به سه دسته کلی تقسیم می شود: (۱) ناسازگاری «منطقی» وجود شرّ با اطلاق صفات سه گانه (علم، قدرت و خیرخواهی) یا وجود خداوند، (۲) وجود شرّ دلیلی «فلسفی» بر عدم وجود خداوند یا عدم اطلاق صفات سه گانه، و بالاخره (۳) مواجهه اگزیستانس، عاطفی و هیجانی با شرّ. در دو جلسه گذشته مشخص شد که ناسازگاری منطقی و دلیل فلسفی بر نفی وجود خداوند یا انکار اطلاق صفات او تمام نیست و از منظری خداپوارانه ادله موجهی برای وجود شرور در عالم اقامه شده است. بحث این جلسه متمرکز بر مباحث دسته سوم است مواجهه وجودی (اگزیستانس)، عاطفی و هیجانی با مسئله شرّ.

در [جلسه دوم](#) دانستیم که:

یک. دانش انسان محدود به بخش بسیار کوچکی از جهان مادی (و نه تمام آن) است. انسان تلازم بین شرّ و خیرهای بزرگتر و خود آن خیرهای بزرگتر را درک نمی کند. در میان رویکردهای معاصر فلسفه دین رویکرد الهیات شکاکانه (Skeptical Theism) از جمله موجهترین دفاعها از خداپاوری در مسئله شرّ است.

دو. اثبات نظام احسن متکی بر اثبات فلسفی «حکمت بالغه» خداوند است. با دانش محدود آدمی خصوصاً علوم تجربی اثبات اینکه جهانی بهتر از جهان موجود ممکن است ممتنع می باشد، مگر به خودبسندهی دانش آدمی باور داشته باشیم.

سه. اثبات ارتباط کلی (موجبه کلیه) هر شرّ طبیعی با شرّ اخلاقی و مشخصا گناه به لحاظ عقلی غیرقابل اثبات است و حداقل ورای دانش بشری است. هرگونه تطبیق مصداقی شرور رخ داده با گناهان نیازمند دلیل یقینی است، که در دست نیست.

چهار. در فلسفه و الهیات اگزیستانسیالیسم عظمت شرور متافیزیکی باعث می شود شرور طبیعی و اخلاقی دم دستی فرض شده، سه گانه «خدا، شرّ و عدل الهی/ تئودیسه Theodicy» در پارادیم سنتی به سه گانه «انسان، رنج و عدالت بشری/ آنتروپودیسه Anthropodicy» در دوره مدرن تبدیل می شود. با انتقال خدامحوری به «انسان محوری»، این انسان است که باید شرّ را «مدیریت و اصلاح» کند نه «تبیین و توجیه». لذا «رنج» جای «شرّ» را می گیرد.

در این جلسه دو موضوع بحث می شود:

موضوع اول. زمینه رویکردهای اگزیستانس، عاطفی و هیجانی به مسئله شر

آیا خدایی که راضی می شود «من» رنج بکشم همچنان قابل اعتماد است؟ پاسخ: نه!

من به هیچ کس و هیچ چیز دیگر کاری ندارم: چرا خدا روا داشت شر برای «من» یا عزیز من اتفاق بیفتد و به رنج «من» منتهی شود؟ پاسخ: چون یا نمی داند، یا نمی تواند، یا خیرخواه نیست یا هر سه! یعنی چاره ای جز دست برداشتن از اطلاق صفات خداوند نیست.

چرا نباید خدا مسئولیت بیشتری در قبال رنج «من» که نتیجه شرور است بپذیرد؟ پاسخ: حتما باید مسئولیت شر را بپذیرد و چون توانایی رفع شرور را ندارد خود انسان باید دست به کار مهندسی شر شود.

اینها پاسخهای اجمالی رویکردهای اگزیستانس، عاطفی و هیجانی به پرسشهای مسئله شر است. اما تفصیل بحث طی سه قسمت ارائه می شود:

۱-۱. تحویل تئودیسسه به آنتی تئودیسسه، کازمودیسسه و آنتروپودیسسه

Anti-theodicy, Cosmodicy, Anthropodicy

تئودیسسه حل مسئله شر با محوریت خیر بودن و عدالت خداوند بود. سه بدیل تئودیسسه در قرن بیستم وارد میدان شدند. بعد از هولوکاست آنتی تئودیسسه در میان یهودیان، برای نخستین بار در تفسیر کتاب مقدس پس از آشویتس استعمال شد، نفی خیر بودن و عدالت خداوند و پذیرش مسئله شر. پس از گسترش علوم تجربی و انسانی کازمودیسسه و آنتروپودیسسه آمدند. اولی (خیریت جهان با وجود شر و رنج) و در خور ملامت دانستن خدا البته از موضع باورمندی به خدا شبیه ایوب عهدین. لویناس پس از هولوکاست تئودیسسه را مختومه اعلام کرد. در حقیقت کشاکش بین پرستش خداوند و بازپرسی یا بازجویی از اوست.

دومی آنتروپودیسسه چرخش به خیر بودن انسان (به جای تکیه به خیر بودن خداوند) و مرکزیت رنج و عدالت انسانی. پرسشهای الهیاتی به پرسشهای وجودی و عاطفی تحویل شد. اثبات حقانیت انسان و خیر بودن او

صلاحیتش برای برقرار عدالت مدار بحث شد: انتقال از خدامحوری به انسان محوری و مسئله مدیریت شرّ به جای تبیین آن. خروج از مقوله متافیزیکی یا نظری به مقوله هیجانی و عاطفی، از مکلف به محق و مسئول. بار عدالت نیز همراه با مسئولیت اداره جهان بر دوش انسان است. تئودیه از متافیزیک سکولار شده و نسخه اومانستی تجویز می شود. از تبیین و توضیح شرّ به مدیریت و اصلاح یعنی مهندسی شرّ پرداخته می شود.

۲-۱. شرّ اگزیستانسی، هیجانی و عاطفی

خروج از الگوی عقلی و ورود به الگوی عاطفی و هیجانی و اگزیستانس شرّ یعنی رنجیدگی از خدا و به حس غیبت، سکوت و بی توجهی خداوند دچار شدن. وقتی فرزند بیمارم جلوی چشم من درد می کشد و عزیزم را از دست می دهم مسأله من سازگاری یا ناسازگاری منطقی خدا و شرّ، و شرّ دلیلی قوی فلسفی علیه خدا نیست. مسئله من این است: آیا خدایی که راضی می شود من رنج بکشم، همچنان قابل اعتماد است؟ درد قلب را می فشارد، اشکالی در ذهن نیست تا منطق و فلسفه آن را بتواند حل کنند! چرا در وقت گرفتاری ما خداوند اینقدر برای کمک کردن غایب است؟ خدا در وقت رنج کشیدن من کجاست؟ احساس بی پناهی و غیبت خدا و بی توجهی او دست می دهد. پرسش اصلی چرا خدا روا داشت شرّ برای من اتفاق بیفتد؟ پرسش شخصی است، به جهان و دیگران کاری ندارم! این مسئله شرّ با نامهای دیگر هم خوانده شده است: مسئله حقیقی شرّ، مسئله عاطفی شرّ، مسئله روانشناختی شرّ، مسئله دینی شرّ، مسئله شخصی شرّ، و بالاخره مسئله اخلاقی شرّ. قائلان به این رویکرد مسئله شرّ را به دفاعیه های سنتی و دفاعیه های مدرن تقسیم کرده اند. در دفاعیه های سنتی شرّ نسبی است، یا ضرورت شرّ قلیل برای خیر کثیر، یا شرّ حاصل اختیار انسان، یا ضرورت شرّ برای تحقق خیر؛ و تئودیه های اختیار، بهترین جهان ممکن، ابتلا و شهود خدا مطرح شده است. اما در راه حل های مدرن بحث از معنی، تسکین و تسلی است: کسی که متحمل رنج است گوشش بدهکار دفاعیه و تئودیه نیست! رنجور مرهم می خواهد، نه راه حل منطقی و فلسفی!

۳-۱. نقد پاسخهای سنتی به مسأله شرّ از منظر اگزیستانسی، عاطفی و هیجانی:

کِنِث سورین (Kenneth Surin) استاد بازنشسته دانشگاه دوک در آمریکا در کتاب *Theology and Problem of Evil* «الهیات و مسأله شرّ» تئودیسسه‌ها را از منظر شخصیت تئودیسسه پرداز نظری، سوژه محور (فاعل شناسا) (به جای به فکر قربانی بودن، دل نگران تصورات ناظر هستند) و غیرتاریخی، و از حیث ماهیت شرور تئودیسسه‌ها را انتزاعی، ذات‌گرایانه، ناظرمحور و درجه دوم ترسیم می‌کند در حالی که زبان قربانیان شرّ را «درجه اول» می‌داند. به نظر وی از جهت ماهیت جهان تئودیسسه‌ها علی و خدامحورند. او تئودیسسه‌ها را پیرو خدانشناسی سنتی بی‌خبر از علم جدید و الهیات مدرن معرفی می‌کند. از جهت زبان تئودیسسه‌ها غیرتراژیک و غیررازورانه هستند یعنی دوری از زبان عاطفی: بدون ما هرچه درباره ما گفته شود درباره ما نیست!

نقدهای دیگر از همین منظر: ۱. تئودیسسه‌هایی که شرّ را مقدمه پیدایش خیر شمرده اند به دلیل چارچوب «غایت شناختی» شرّ را جدّی نمی‌گیرند. تئودیسسه پردازان همدستی سربسته ای با وضع موجود شرّ دارند. آنها شرّ را کوچک و عادی جلوه می‌دهند. ۲. اگر هر شرّی به خیر برتر متصل باشد نگرش قضا و قدری پیدا می‌کنیم. ۳. محصول کار تئودیسسه‌پردازان نگاه ابزاری به انسان و رنج اوست: اشخاص را به عنوان هدف نمی‌شناسند. این بی‌حرمتی به کرامت انسان است. ۴. تئودیسسه پردازان نقض «خودمختاری انسان» است: انسان بدون اینکه بخواهد دچار شرّ شده است. ۵. تئودیسسه پردازان غفلت از تنوع خصلت روانی انسانها و میزان و تنوع و پراکندگی رنج آنها و نسخه کلی پیچیدن برای نوع انسان است. ۶. تئودیسسه پردازان غفلت از رنج حیوانات، کودکان و معلولها و بی‌توجهی به تبعیض نژادی، تبعیض جنسی و رنج معلولان است. ۷. مسأله شرّ از راه جهنم یا تردید در خیرخواهی خدا از طریق مناقشه در خلود در عذاب: هیچ انسانی مستوجب عذاب ابدی نیست چرا که عمر انسان محدود است. اگر شخصی تئودیسسه پردازی کند از نظر اخلاقی فاسد است و اگر شخصی از لحاظ اخلاقی فاسد نیست تسلیم تئودیسسه نمی‌شود! باید از الهیات موجود و اطلاق صفات خداوند فاصله گرفت! در موضوع بعدی به اختصار به این اشکالات پاسخ داده خواهد شد.

موضوع دوم. رویکردهای مختلف الهیات مدرن یا شرّ اگزیستانسی، هیجانی و عاطفی

پرسش اصلی این موضوع این بود: در رویکردهای مختلف شرّ اگزیستانسی، هیجانی و عاطفی (یعنی ۱) الهیات اگزیستانسی، ۲) الهیات پویشی، ۳) الهیات خدای گشوده، ۴) الهیات مبتنی بر معرفت شناسی اصلاح شده، ۵) الهیات اعتراض، ۶) الهیات ضعف خدا، و ۷) الهیات مرگ خدا) کدام دلیل منصور و موجه در حل مسئله منطقی یا فلسفی شرّ اقامه شده است؟ پاسخ اجمالی: اصولاً این رویکردها بعد از بی فایده دانستن راه حل‌های منطقی و فلسفی شرّ مطرح شده است لذا انتظار اقامه دلیل منطقی و فلسفی مسئله شرّ از آنها انتظاری ناموجه است. به عبارت دیگر در هیچیک این رویکردها مسئله شرّ با وجود خداوندی با سه صفت علم، قدرت و خیرخواهی مطلق قابل حل نیست، و چاره ای جز دست برداشتن از وجود خداوند یا اطلاق صفاتش نیست.

۲.۱. الهیات اگزیستانسی Existential Theology

اگزیستانسیالیسم نگرش به هستی با معنابخشی انسان به آن آغاز می شود. بر دو قسم خدا‌باور و خدا‌ناباور تقسیم می شود. رویکرد نخست آراء مثل سورن کیرکگورد Søren Kierkegaard ، کارل یاسپرس Karl Jaspers، گابریل مارسل Gabriel Marcel و پل تیلیش Paul Tillich در مقابل اگزیستانسیالیستهای ادبی/خدا‌ناباور مثل ژان پل سارتر، آلبر کامو و سیون دوبوار. اضطراب اختیار، رنج از آگاهی از مرگ، ترس از تنهایی، ناتوانی از شکستن مرزهای زمان و مکان و حد وجود. از منظر اگزیستانسیالیستهای خدا‌باور چاره کار انسان «ایمان به خداوند» است. Wiliam Hasker ویلیام هسکر: اگر من از وجود خودم و نزدیکانم در کل خوشحالم نمی توانم خدا را به دلیل سرشت کلی جهان یا رویدادهای مهم تاریخ گذشته جهان بازخواست کنم و نگران وجود شرور باشم.

راه حل هسکر نمی تواند کسی که از وجود خودش یا نزدیکانش خوشحال نیست را قانع کند.

۲.۲. الهیات پویشی Process Theology

آلفرد نورث وایتهد Alfred North Whitehead (تا حدودی برگرفته از فیزیک جدید) ما به جای خلقت از ماده اولیه از «فعالیت خلاق» خلق شده ایم، شبیه انرژی. با بهره گیری از عدم تعیین کامل در فیزیک کوانتوم می گویند به جای جهان منظم مخلوق از عدم رویدادهای متناهی با نوعی آشوب هستیم. این آشوب ها را کی خلق کرده؟ خدا یعنی تجسم عالی خلاقیت با تجسمهای متناهی خلاقیت تعامل می کند، تاثیر و تاثر متقابل. در این دیدگاه قدرت اشتراکی است و قدرت در انحصار خداوند نیست. قدرت خدا انگیزاننده است نه کنترل کننده. خودتعیین‌گری ذاتی در ذات اشیاء موجود است.

پاسخ الهیات پویشی به مسئله شر و رنج انسان چهار رکن دارد: بین قدرت یک موجود و درک او از ارزشها رابطه متقابل وجود دارد: ۱. استعداد لذت بردن از خیر، ۲. استعداد رنج بردن از شر، ۳. قدرت خود تعیین گری، ۴. قدرت تاثیرگذاری بر دیگرچیزها از خوب و بد. در الهیات پویشی نیازی نیست بپرسیم چرا خدا موجوداتی خلق نکرده که بتوانند از تمام ارزشهای مثبتی که ما مستعدشان هستیم لذت ببرند و این قدر هم در معرض رنج بردن نباشند. بنابه فرض، خلقت چنین موجوداتی به لحاظ متافیزیکی غیرممکن است.

علیرغم مناقشه در مبانی الهیات پویشی، نتیجه آن در مسئله شرّ قابل دفاع است.

۲.۳. الهیات خدای گشوده Open Theism, Openness Theism, or Free Will Theism

این الهیات اعتراضی در مسیحیت به ترکیب فلسفه یونان و الهیات مسیحی (متالهانی از قبیل توماس آکویناس) از ۱۹۸۰ است، گشودگی آزادی اراده با نفی علم پیشین خداوند و انکار قدرت مطلقه او. مراد از گشودگی نفی ضرورت است. تکیه اصلی الهیات گشودگی ناسازگاری صفات سنتی خداوند از قبیل علم مطلق، قدرت مطلق، خیرخواهی محض، تغییرناپذیری و بساطت خداوند است. الهیات گشودگی رویکردهای مختلف دارد.

برخی شخصیت‌های الهات گشودگی: جان سندرز John Sandres، ویلیام هسکر Hasker W.، کلارک

پیناک Clark Pinnock، و ریچارد رایس R. Rice.

در جلسه بعدی شرح الهیات خدای گشوده به همراه دیگر رویکردهای الهیات اگزیستانسی، عاطفی و هیجانی

یه مسئله شرّ ارائه خواهد یافت.

این بحث در ضمن مجموعه جلسات «نواندیشی دینی»، سلسله مباحث «خدا، طبیعت و بشر: مسائل شرّ، معجزه و دعا» در تاریخ زیر به صورت مجازی القا شده است:

یکشنبه ۸ تیر ۱۳۹۹، ۲۸ ژوئن ۲۰۲۰

kadivar.com
<https://kadivar.com/17999/>
kadivar.mohsen59@gmail.com

تمام حقوق محفوظ است.
نقل مطلب به هر صورت تنها با ذکر منبع مجاز است.